

Resource: Kamusi ya Biblia (Tyndale)

License Information

Kamusi ya Biblia (Tyndale) (Swahili) is based on: Tyndale Open Bible Dictionary, [Tyndale House Publishers](#), 2023, which is licensed under a [CC BY-SA 4.0 license](#).

This PDF version is provided under the same license.

Kamusi ya Biblia (Tyndale)

C

Chagua, Uchaguzi, Chakula cha Bwana,, Chakula na Maandalizi ya Chakula

Chagua, Uchaguzi

Katika Kiswahili cha kisasa, maneno haya yanarejelea mchakato wa kuchagua kiongozi au mwakilishi kutoka kwa kundi la watu. Hii inahusisha kufanya uchaguzi kati ya wagombea kadhaa.

Wakati kitenzi "kuchagua" kinapotumika kidhahania katika Biblia, mara nyingi kinarejelea matendo ya Mungu. Mungu ndiye anayefanya uchaguzi. Katika Agano la Kale, kinatumika kwa ajili ya uchaguzi wa Mungu wa Israeli kuwa watu wake (linganisha [Matendo 13:17](#)). Israeli walikuwa watu wa Mungu, si kwa sababu waliamua kumilikiwa naye, bali kwa sababu Mungu aliwachagua. Mungu alifanya hivi kwa sababu ya ahadi yake kwa Abrahamu, si kwa sababu ya kitu chochote maalum kuhusu Israeli ([Kumbukumbu la Torati 7:7-8](#)). Mungu pia alichagua viongozi wao, kama vile Sauli na Daudi ([1 Samweli 10:24](#); [2 Samweli 6:21](#)). Uchaguzi huu ulifanywa na Mungu pekee, si kwa watu kupiga kura. Neno hili linaonyesha mamlaka ya Mungu kuamua kitakachotokea, bila kujali uchaguzi wa binadamu.

Agano Jipya lina mawazo yanayofanana. Watu wa Mungu wanaelezwa kama "chahua" au "walioteuliwa." Maneno haya yalitumiwa na Yesu alipokuwa akizungumza kuhusu wakati ujao ambapo Mwana wa Adamu (jina ambalo Yesu alilitumia kwa ajili yake mwenyewe) atakuja na kuwakusanya watu wa Mungu pamoja ([Marko 13:20, 27](#)). Yesu ataonyesha kwamba watu wa Mungu walikuwa sahihi kuteseka na kungoja kwa subira kwake ([Luka 18:7](#)). Katika [1 Petro 2:9](#), watu wa Mungu wanaitwa "watu walioteuliwa [wateule]." Maneno haya yalitumiwa awali kwa watu wa Israeli ([Isaya 43:20](#)). Inaonyesha kwamba watu wa Mungu katika Agano la Kale na kanisa la Kikristo katika Agano Jipya wameunganishwa. Ahadi ambazo Mungu alizitoa kwa Israeli sasa zinatimiza katika kanisa.

Kwenye [Warumi 9-11](#), Paulo anazungumzia tatizo: Kwa nini watu wengi wa Kiyahudi wamekataa habari njema kuhusu Yesu, wakati watu wengi wasio Wayahudi wameikubali? Anasema kwamba kwa sasa, kuna kundi dogo (au mabaki) ya watu wa Kiyahudi wanaoamini. Mungu alichagua kundi hili kwa sababu ya wema wake. Kundi hili ni "wateule." Kundi hili dogo limepokea kile ambacho Mungu alikusudia kwa Israeli yote. Paulo anasema kwamba wengi hawakukubali ujumbe kwa sababu walipungua kupokea. Anaeleza hili kama "ugumu," ambao anauhusisha na tabia ya jumla ya binadamu ya kumgeukia Mungu ([Warumi 11:5-7](#)).

Hata hivyo, Paulo anasema Mungu hajafuta chaguo lake la Israeli kama watu wake. Anaeleza kwamba ingawa Wayahudi wengi hawajakubali ujumbe kuhusu Yesu, hii imewaruhusu watu wasio Wayahudi kupokea baraka za Mungu. Paulo anasisitiza kwamba Mungu bado anawapenda Wayahudi na hatarudisha ahadi zake kwao ([Warumi 11:28](#)). Kwa sababu hii, Paulo anaamini kwamba katika siku zijazo, Wayahudi wengi watamgeukia Mungu.

Neno lililotafsiriwa "chagua" mara nyingi hupatikana katika umbo lake la wingi katika Biblia. Linarejelea watu wote wa Mungu au kwa washiriki wa kanisa maalum la mahali ([Warumi 8:33](#); [Wakolosai 3:12](#); [1 Wathesalonike 1:4](#); [2 Timotheo 2:10](#); [Tito 1:1](#); [1 Petro 1:1-2](#); [2 Petro 1:10](#); [Ufunuo 17:14](#); linganisha [Warumi 16:13](#) na [2 Yohana 1:13](#), ambazo zina umbo la umoja). Kuna sababu mbili zinazoweza kutumia umbo la wingi. Barua nyingi za Agano Jipya ziliandikwa kwa makundi, si kwa watu binafsi. Inawezekana zaidi, inaonyesha kwamba Mungu huchagua jamii ya watu, si tu watu binafsi.

Neno "uchaguzi" linaonyesha kuwa kuwa sehemu ya watu wa Mungu huanza na chaguo la Mungu. Chaguo hili lilifanyika kabla ya wakati kuanza, kabla ya mtu yeyote kujibu ([Waefeso 1:4](#); linganisha [Yohana 15:16, 19](#)). Ni Mungu ambaye amewaita wanaume na wanawake kuwa watu wake, na wale wanaojibu ni wateule. Mungu

hachagui watu kwa sababu ni wazuri au wanastahili. Kwa kweli, mara nyingi huchagua:

- Wale ambao dunia inawaona kama wajinga, ili kuaibisha wenye hekima
- Wanyonge, kushinda wenye nguvu
- Wale wanaoonekana kuwa si muhimu, kuonyesha kwamba watu muhimu si wa pekee ([1 Wakorintho 1:27-28](#))

Hii inamaanisha wateule hawawezi kujigamba kuhusu mafanikio yao au hadhi yao. Kila kitu walicho kinatoka kwa Mungu. Hawawezi kujivuna au kufikiria kuwa wao ni bora kuliko wengine.

Watu waliochaguliwa na Mungu wana faida maalum:

- Mungu anawaunga mkono, kwa hivyo hakuna mtu anayeweza kuwashtaki kwa njia ambayo itamfanya Mungu awakatae ([Warumi 8:33](#)).
- Wao ni kama makuhani wa kifalme. Hii inamaanisha wanaweza kumjia Mungu moja kwa moja ([1 Petro 2:9](#)).
- Viongozi wa Kikristo wa mapema waliofahamika kama mitume walipitia nyakati ngumu kwa ajili yao. Walifanya hivi ili watu wa Mungu waweze kupata wokovu na kuishi milele na Mungu ([2 Timotheo 2:10](#)).

Wateule wanajulikana kwa imani yao kwa Mungu ([Tito 1:1](#)). Wanapaswa kutenda kwa njia zinazoonyesha kuwa wao ni watu wa Mungu ([Wakolosai 3:12](#)). Wanapaswa kuhakikisha wito na uteule wao. Yaani, wanapaswa kuonyesha kuwa wao ni wa Mungu kwa jinsi wanavyoishi ([2 Petro 1:10](#)). Wanapaswa kuendelea kuwa waaminifu kwa Bwana aliyewaita ([Ufunuo 17:14](#)).

Uhusiano kati ya mwito wa Mungu na mwikikio wa binadamu umeelezwa katika [Mathayo 22:14](#): "Kwa maana wengi wanaitwa, lakini wachache wanachaguliwa." Ingawa Mungu anaita wengi kupitia injili, ni baadhi tu ya hao wanaoitikia mwito na kuwa watu wake wateule.

Biblia haielezi kikamilifu kwa nini ni baadhi tu ya watu wanaokuwa watu wa Mungu. Hakika, mtu anapoitikia wito wa Mungu, ni kwa sababu injili inamjia yeye "kwa nguvu, katika Roho Mtakatifu, na kwa uhakika mkuu" ([1 Wathesalonike 1:4-5](#)).

Wanaume na wanawake wanapokataa injili, ni kwa sababu wamekuwa wagumu kutokana na dhambi na imani yao katika matendo yao wenyewe. Biblia haielezi zaidi ya haya, hivyo Wakristo hawapaswi kujaribu kuongeza maelezo yao wenyewe.

"Uchaguzi" pia unaweza kumaanisha Mungu kuwachagua watu kwa ajili ya kazi maalum. Yesu alichagua wanafunzi 12 kutoka kwa kundi kubwa la wale waliomfuata ([Luka 6:13](#); [Matendo 1:2](#)). Vivyo hivyo, katika Injili ya Yohana, Yesu alisema kwamba ingawa aliwachagua wanafunzi 12, anamwita Yuda, ambaye alimsaliti, "shetani" ([Yohana 6:70](#); [13:18](#)). Wakati Yuda alihitaji kubadilishwa na mwanafunzi mwingine, kanisa lilimwomba Yesu. Walimuuliza awaonyeshe ni nani kati ya wanaume wawili wa kuchagua kuingizwa miongoni mwa Kumi na Wawili ([Matendo 1:24](#)). Petro alisema Mungu alimchagua yeye kuambia watu wasio Wayahudi kuhusu ([15:7](#)). Vivyo hivyo, Paulo alisema Mungu alimchagua yeye kuleta ujumbe kwa watu wasio Wayahudi ([9:15](#)). Mifano hii inaonyesha kwamba Mungu anachukua hatua ya kwanza katika utume wa Kikristo. Anachagua watu kumtumikia kwa njia tofauti.

Tazama pia Ujuzi wa awali; Kuteuliwa kabla.

Chakula cha Bwana,

Chakula cha jioni ambacho Yesu alishiriki na wanafunzi wake saa chache kabla ya kukamatwa na kupelekwa kwenye kesi na kifo chake (kwa hivyo mara nyingi huitwa "Chakula cha Jioni cha Mwisho"); sherehe ya kushiriki mkate na divai ambayo Wakristo wamekuja kuiita Chakula cha Bwana ([1 Kor 11:20](#)), kuvunja mkate ([Matendo 2:42, 46](#); [20:7](#)), Ushirika Mtakatifu (kutoka kwa usemi wa [1 Kor 10:16](#)), Ekaristi (neni la Kigiriki la "shukrani," tazama [Mk 14:23](#)), au Misa. Mtume Paulo anazungumzia kuhusu kupeana kile alichokuwa amepokea kutoka kwa Bwana kuhusu kuanzishwa kwa chakula hiki cha jioni "usiku aliposalitiwa." Kama Luka, Paulo anatoa amri ya Bwana kwa wanafunzi wake: "Fanyeni hivi kwa ukumbusho wangu" ([1 Kor 11:24-25](#)). Kulingana na [Matendo 2](#), Wakristo wa mwanzo tangu mwanzo wa maisha ya kanisa walikutana mara kwa mara kwa ajili ya "kuumeza mkate."

Hakikisho

- Kuanzishwa kwa Chakula cha Bwana
- Wakati wa Kuwekwa kwa Chakula cha Bwana

- Maneno na Matendo ya kuwekwa kwa Chakula cha Bwana
- Mwenendo wa Kanisa la Kwanza
- Mafundisho ya Mtume Paulo

Kuanzishwa kwa Chakula cha Bwana

Kuanzishwa kwa Chakula cha Bwana kunapatikana katika [Mathayo 26:26-30](#); [Marko 14:22-26](#); na [Luka 22:14-20](#). Injili ya Yohana (sura ya [13](#)) inasimulia kuhusu Karamu ya Mwisho ambayo Yesu alishiriki na wanafunzi wake, ikijumuisha kuosha miguu ya wanafunzi na mafundisho yanayohusiana, lakini haikutaja kuanzishwa kwa Ushirika. Wengi wanaona Chakula cha Bwana kikionyesha katika mafundisho ya [Yohana 6](#), kufuatia muujiza wa kulisha watu 5,000 na Yesu akijieleza kama "mkate wa uzima," lakini hili linaweza kuhojiwa. [Wakorintho wa Kwanza 11:23-26](#) inatoa toleo la Paulo la kuanzishwa, ambalo anazungumzia kama "kupokea" na "kupeleka" kwa Wakristo wa Korintho.

Katika [Luka 22:17-18](#), Yesu anasemekana aliwapa wanafunzi kikombe kwa maneno "Chukueni hiki, na mgawanye kati yenu" kabla ya kuchukua mkate na kuwapa. Katika maandiko mengi ya awali, kuna kikombe cha pili baada ya utoaji wa mkate. Tofauti hii ya Luka kutoka kwa Injili nyingine na kutoka kwa Paulo imeelezwa kwa njia mbalimbali, lakini kama kuna vikombe viwili vya divai kwenye chakula cha jioni au mpangilio tofauti katika utoaji wa mkate na divai, haibadilishi ukweli na maana ya kuanzishwa kwa Chakula cha Bwana.

Wakati wa Kuwekwa kwa Chakula cha Bwana

Hadithi zote—Injili tatu na 1 Wakorintho—zinazungumzia Karamu ya Mwisho wakati Ekaristi ilipoanzishwa, ikifanyika saa chache kabla ya Yesu kukamatwa. Injili zote nne zinasimulia, katika muktadha huu, maneno ya Yesu kwa wanafunzi wake kuhusu usaliti wa Yuda na jinsi Yesu alivyomwambia Petro kwamba angemkana Bwana wake. Mathayo ([Mt 26:17-20](#)), Marko ([Mk 14:12-17](#)), na Luka ([Lk 22:7-14](#)) wote wanasema wazi kwamba Karamu hii ya Mwisho ilitayarishwa na wanafunzi na kufanywa na Yesu pamoja nao kama mlo wa Pasaka. Yohana anazungumzia kama ikifanyika "kabla ya sikukuu ya Pasaka" na kisha anasema kwamba wakati wa kesi ya Yesu mbele ya Pilato, viongozi wa Kiyahudi "hawakuingia katika praetorium, ili wasije wakajitia unajisi, bali wapate kula Pasaka" ([Yn 13:1](#); [18:28](#), rsv).

Maelezo mbalimbali kuhusu tofauti hii kati ya Yohana na Injili nyingine yamependekezwa, kama vile kwamba makundi tofauti ya Wayahudi walisherehekea Pasaka kwa nyakati tofauti, kwamba mlo katika chumba cha juu haukuwa Pasaka halisi bali ulikuwa mlo wa ushirika katika msimu wa Pasaka, au kwamba Yesu alichagua kwa makusudi kusherehekea Pasaka kabla ya wakati wa kawaida kwa sababu zake maalum. [Luka 22:15](#) inatoa maneno yake, "Nimetamani sana kula Pasaka hii pamoja nanyi kabla ya kuteseka kwangu" (rsv). Hata hivyo, tofauti kati ya Injili zinaweza kuelezewa, na bila kujali wakati mkusanyiko huo ulifanyika, ni wazi kwamba Karamu ya Mwisho ilikuwa na umuhimu wa mlo wa Pasaka.

Kwa hivyo, kuna ulinganifu usioweza kuepukika kati ya kusherehekea Pasaka kama sikukuu ya agano la kale na Chakula cha Bwana kama sikukuu ya agano jipya. Ya kwanza inatazama nyuma kwa kumbukumbu ya shukrani kwa ukombozi na uhuru wa watu kutoka Misri kupitia tendo la Mungu, linalohusishwa na dhabihu ya mwana-kondoo wa Pasaka. Ya pili inatazama nyuma kwa kumbukumbu ya shukrani kwa ukombozi kupitia tendo la Mungu kwa dhabihu ya Kristo. Mtume Paulo anaunganisha hizi mbili: "Kristo, mwana-kondoo wetu wa Pasaka, amekwisha tolewa kuwa dhabihu" ([1 Kor 5:7](#), niv).

Maneno na Matendo ya kuwekwa kwa Chakula cha Bwana

Uhusiano kati ya Karamu ya Mwisho na Pasaka unaonyesha umuhimu wa msingi wa Agano la Kale kwa uelewa wetu wa maana ya Chakula cha Bwana. Msingi huu wa Agano la Kale ni muhimu pia katika kuelewa maneno na matendo ya Yesu katika chumba cha juu.

"Huu ni mwili wangu."

Matendo ya Yesu alipokuwa akichukua mkate yanaelezwa kwa njia sawa katika Mathayo ([Mt 26:26](#)), Marko ([Mk 14:22](#)), Luka ([Lk 22:19](#)), na 1 Wakorintho ([1 Kor 11:23-24](#)). Yesu alichukua mkate, akamshukuru Mungu (katika muktadha wa kibiblia, "baraka" ina maana sawa), na kuuvunja. Ni muhimu kutambua kwamba matendo hayo matatu yanaelezwa pia katika kumbukumbu za kulisha watu 5,000 na 4,000 ([Mk 6:41](#); [8:6](#)). Kulingana na akaunti zote nne za Chakula cha Bwana, Yesu alisema, "Huu ni mwili wangu." Wakristo katika tamaduni za Kikatoliki, Kiorthodoksi, na madhehebu mbalimbali ya Kiprotestanti

wametofautiana katika ufahamu wao wa maana halisi ya maneno hayo. Kilicho wazi ni kwamba katika kuchukua mkate, kuna utambuzi wa Yesu kujitoa mwenyewe, mwili wake kusulubishwa msalabani, na maisha yake kutolewa ili sisi, ndani na kupitia kwake, tuwe na uzima. Kwanza [Wakorintho 11:24](#) inatoa maneno kama “Huu ni mwili wangu ambao ni kwa ajili yenu,” na baadhi ya maandiko ya awali yana “uliuuguwa kwa ajili yenu.”

“Fanyeni hivi kwa ajili ya kunikumbuka.”

Maagizo haya maalum yanapatikana tu katika [Luka 22:19](#) na [1 Wakorintho 11:24](#). Wengine wamependekeza kwamba ukosefu wa maneno hayo katika rekodi nyingine za injili unaonyesha kwamba haikuwa nia ya wazi ya Bwana kwamba kile alichofanya katika Chakula cha Bwana kirudiwe kama sakramenti ya Kikristo. Hata hivyo, Injili zote ziliandikwa wakati kuumeza mkate kulikuwa ni desturi ya kawaida katika maisha ya kanisa kwa miaka mingi. Kwa hiyo, Mathayo na Marko wanaweza kuwa waliona si lazima kueleza nia ya Yesu kwa maneno hayo. Walichukuliwa kama jambo la kawaida.

Inapaswa pia kusemwa kwamba maneno haya yamefafanuriwa kwa njia tofauti katika mapokeo mbalimbali ya Kikristo. Wakristo wengi wa Kiprotestanti wameyaelewa kumaanisha kwamba katika Ushirika Mtakatifu tunapaswa kukumbuka kwa shukrani kubwa kwamba Kristo alitupenda na alijitoka kufa kwa ajili yetu. Katika Kanisa Katoliki la Kirumi, neno “kumbukumbu” limeeleweka kama kumbukumbu mbele ya Mungu, kuwakilisha dhabihu ya Kristo mbele ya Baba. “Fanyeni hivi” limefafanuriwa kama “toeni hii,” na hata katika karne ya pili, waandishi wa Kikristo walizungumza juu ya Ekaristi kama “dhabihu.” Wakristo wa Kiprotestanti kwa ujumla wamehisi hatari ya njia hii ya kuzungumza; inaweza kupunguza, au hata kukataa, uelewa wa kibiblia wa dhabihu ya Kristo iliyotolewa mara moja na kwa wote, ikifidia kwa kutosha dhambi za ulimwengu (Tazama [Ebr 7:27; 9:12](#)). Inapaswa kusemwa, hata hivyo, kwamba kauli nyingi za Kikatoliki za Kirumi leo zinasisitiza kutosheleza na ukamilifu wa dhabihu ya Kristo msalabani; na wasomi wengi wa Kiprotestanti, ingawa hawataki kuanzisha uelewa wa dhabihu wa Chakula cha Bwana, wanasema kwamba “kumbukumbu” ni zaidi ya kukumbuka tu kitendo cha zamani. Katika mawazo ya kibiblia, “kumbukumbu” mara nyingi inahusisha utambuzi na upokeaji katika sasa wa kile kilichofanywa au kile kilichothibitika kuwa kweli katika siku za

nyuma (tazama [Zab 98:3; 106:45; 112:6; Mhu 12:1; Is 57:11](#)).

“Hii ni damu yangu ya agano jipya.”

Yesu alichukua kikombe cha divai, akashukuru, na akawapa wanafunzi wake ili wote wanywe. Kimsingi, akaunti nne za kuanzishwa zinakubaliana. Mathayo ([Mt 26:28](#)) na Marko ([Mk 14:24](#)) wanatoa maneno ya Yesu kama “Hii ni damu yangu ya [agano jipya].” [Luka 22:20](#) ina “Kikombe hiki kinachomiminwa kwa ajili yenu ni agano jipya katika damu yangu,” na [1 Wakorintho 11:25](#) inafanana na hii. Hii inarejelea ibada ya kufanya agano kwa kutoa dhabihu, kama agano kati ya Mungu na Israeli baada ya Kutoka ([Kut 24:1-8](#)). Pia inamaanisha kuwa tumaini la kinabii la agano jipya ([Yer 31:31-34](#)) lilitimizwa katika Yesu, kama [Waebrania 8-9](#) inavyoeleza.

“Imemwagwa kwa wengi kwa ajili ya kusamehe dhambi.”

Maana ya kifo cha Yesu kama dhabihu inahusishwa na ufahamu wa Pasaka na agano. Pia inahusishwa na kile [Isaya 53](#) inachosema kuhusu Mtumishi anayeteseka ambaye alijitoa mwenyewe “kuwa sadaka kwa dhambi” ([Is 53:10](#)). [Luka 22:37](#) inajumuisha kati ya maneno ya Yesu katika chumba cha juu kauli, “Andiko hili lazima litimizwe ndani yangu, ‘Na alihasabiwa pamoja na wakosaji.’ ” Mstari huo, [Isaya 53:12](#), pia unasema, “alimwaga nafsi yake hadi kufa” na “alibeba dhambi za wengi.” [Marko 14:24](#) inaonekana kurejelea Maandiko haya Yesu anapozungumza juu ya damu yake “iliyomwagika kwa ajili ya wengi,” na [Mathayo 26:28](#) inaongeza “kwa ajili ya msamaha wa dhambi.”

Matarajio ya Siku Zijazo

Akaunti zote nne za Karamu ya Mwisho zinaunganisha, ingawa kwa njia tofauti, matarajio ya siku zijazo na kuanzishwa kwa Ekaristi. Katika [Marko 14:25](#) inakuja katika maneno ya Yesu, “Kweli, nawaambia, sitakunywa tena matunda ya mzabibu mpaka siku ile nitakapokunywa upya katika ufalme wa Mungu” (rsv). Katika [Mathayo 26:29](#) kunywa huko kwa siku zijazo kwa matunda ya mzabibu kunasemekana kuwa “pamoja nanyi katika ufalme wa Baba yangu.” Katika [Luka 22:18](#) kuna maneno yanayofanana, na mistari miwili kabla ya kauli kuhusu kutimiza Pasaka “katika ufalme wa Mungu.” Yote haya yanaweza kueleweka kama utimilifu wa matumaini mengine ambayo maandiko ya Agano la Kale na maandiko ya

baadaye ya kiyahudi ya apokaliptiki yanaweka mbele: karamu ya kimasiya, karamu kwenye mlima wa Bwana ambayo [Isaya 25:6](#) inazungumzia. Katika [1 Wakorintho 11:26](#) tumaini hilo la siku zijazo linaelezwa waziwazi kuwa la kuja kwa Kristo kwa mara ya Pili; kwa maana, anasema mtume, “Kila mara mnapokula mkate huu na kunywa kikombe, mnatangaza kifo cha Bwana mpaka atakapokuja” (rsv).

Mwenendo wa Kanisa la Kwanza

Kwenye [Matendo 2:42](#), baada ya rekodi ya kile kilichotokea kwenye Pentekoste, inasema “walijitolea kwa mafundisho ya mitume na ushirika, kwa kumega mkate na maombi” (rsv). Zaidi ya hayo, “siku baada ya siku, wakihudhuria hekalu pamoja na kumega mkate katika nyumba zao, walikula chakula kwa furaha na mioyo ya ukarimu” ([Matendo 2:46](#), rsv). Maswali mawili yanatokea kuhusu maneno haya na desturi iliyokuwa nyuma yao. Je, yanamaanisha tu kwamba Wakristo walishiriki milo ya ushirika pamoja? [Matendo 2:46](#) inaonekana kuzungumzia kumega mkate na kushiriki chakula kama vitendo viwili tofauti. Zaidi ya hayo, [Matendo 20:7](#) ikizungumzia Wakristo huko Troa “siku ya kwanza ya juma . . . walikusanyika pamoja kumega mkate” inaonekana wazi kuashiria huduma ya Kikristo na si tu mlo. Kutoka [1 Wakorintho 10](#) na labda kutoka kwa rejea ya “karamu za upendo” katika [Yuda 12](#), tunaweza kwa busara kuhitimisha kwamba mlo katika ushirika wa Kikristo na kusherehekea Chakula cha Bwana mara nyingi vilifanyika pamoja. Swali la pili ni kama “kumega mkate” mapema, kama katika kanisa la Yerusalemu, huenda lilikuwa ni ibada tofauti na ile ya mkate na divai, ya kwanza ikikumbuka ushirika wa wanafunzi na Bwana aliyefufuka, ya pili hasa ikikumbuka kifo chake cha dhabihu. Hakuna ushahidi wa moja kwa moja wa kuunga mkono mtazamo huo. Meza ya Bwana ambayo Injili zinashuhudia ilihusisha kumega mkate na kushiriki kikombe kwa kumbukumbu ya damu ya Kristo “iliyomwagika kwa ajili ya wengi.” Tunaweza kudhani, pia, kwamba mapokeo ambayo mtume Paulo alipokea, kufuata, na kupitisha kwa wengine yalirudi kwenye miaka yake ya kwanza kama Mkristo na hivyo ilihusisha kumega mkate na kushiriki kikombe kwa kumbukumbu ya Kristo, na hivyo kutangaza kifo cha Bwana hadi atakaporudi.

Mafundisho ya Mtume Paulo

Katika mafundisho ya Paulo, kama ilivyo katika Injili, Chakula cha Bwana inaelezea wazi mtazamo wa nyuma katika kumbukumbu ya shukrani kwa

dhabihu ya Kristo iliyotolewa mara moja kwa ajili ya dhambi za ulimwengu, utambuzi wa uwepo wa Bwana pamoja na watu wake katika wakati wa sasa, na mtazamo wa mbele wenye matumaini. Vipengele vingine vya mafundisho yanayohusiana na Ekaristi vinaelezwa katika [1 Wakorintho 10–11](#). Mafundisho haya yanatokana na vipengele vya kiutendaji vya hali katika kanisa la Korintho; hitaji la kuwa na ufahamu wa hatari ya kurudi nyuma kwa njia yoyote ile kwa ibada ya sanamu; na mgawanyiko unaoweza kutokea katika ushirika wa Kikristo, ikiwa ni pamoja na ule kati ya matajiri na maskini.

Ushirika na Kristo

Kushiriki mkate na kunywa kikombe kunatajwa kama kuwa na sehemu na Kristo, kama vile kushiriki katika milo ya dhabihu kungekuwa na maana ya kushiriki kwenye “meza ya pepo” ([1 Kor 10:21](#)). “Kikombe cha baraka ambacho tunabariki, je, si ushirika katika damu ya Kristo? Mkate tunaouvuja, je, si ushirika katika mwili wa Kristo?” (sura ya [16](#), rsv). “Ushirika” ni tafsiri ya neno la Kigiriki koinonia, ambalo mara nyingi hutafsiriwa kama “ushirika” katika vifungu vya Agano Jipya. Wakati Chakula cha Bwana kiliposherehekea, mara nyingi kulikuwa na kumbukumbu si tu ya Karamu ya Mwisho usiku kabla ya Yesu kufa, bali pia ya uwepo wake na wanafunzi wake katika Pasaka ya kwanza na kujitambulisha kwao katika kuvunja mkate ([Lk 24:30–35](#)). Waliendelea kupata ushirika huo naye.

Kula na kushibishwa na Kristo

Kati ya sakramenti mbili za Kikristo, ubatizo ni wa mara moja tu, wakati Ushirika Mtakatifu unarudiwa. Maisha ya Kristo yalitolewa kwa ajili ya dhambi mara moja tu msalabani, na tunapata uzima kwa kumgeukia yeye—ubatizo unamaanisha hivyo. Wakati huo huo, uzima huo pia unatolewa kwetu kila mara ili kulisha maisha yetu ya kiroho siku baada ya siku—katika kula mara kwa mara kwa Kristo, Ekaristi inazungumza. [Wakorintho wa Kwanza 10:3–4](#) inazungumzia “chakula cha kiungu” na “kinywaji cha kiungu” na inapata katika matukio ya baharini na nyikani katika siku za Mose mifano ya kile Wakristo wanachopata kwa Kristo. Kristo alisema, “Mimi ndimi mkate wa uzima,” na “Mwili wangu ni chakula kweli, na damu yangu ni kinywaji kweli”; hivyo kile tunachopata katika injili ya Yohana ([Yn 6:35, 55](#), rsv) ni karibu na kile Paulo anachodokeza kuhusu Chakula cha Bwana kinachoonyesha ukweli wa Wakristo kula kiroho kwa Kristo.

Chakula na Maandalizi ya Chakula

Mambo ambayo mwili unahitaji ili kuendelea kuishi, na njia za kuandaa ili yawe tayari kuliwa. Katika nyakati za Biblia, watu walikula:

- Mikate
- Bidhaa za maziwa
- Matunda
- Nyama
- Samaki

Chakula pia kilitolewa kama dhabihu au kama zawadi. Kupata chakula cha kutosha lilikuwa jambo la kuhangaikiwa kila wakati kwa sababu mara nyingi kilikuwa adimu kutokana na:

- Ukame ([2 Wafalme 4:38](#); [Yeremia 14:1, 4-6](#); [Hagai 1:11](#))
- Mvua ya mawe ([Hagai 2:17](#))
- Vita ([2 Wafalme 6:25](#))
- Nzige

Palestina ilikuwa na chaluka kingi zaidi, kilichojulikana kama "nchi inayotiririka maziwa na asali," ilikuwa na chakula kingi zaidi kuliko sehemu nyingine za Mashariki ya Karibu. Hata hivyo, kilimo katika udongo wenye kina kifupi kilifanya mazao kutegemea mvua za mara kwa mara. Mazao ya Misri yalikuwa ya kuaminika zaidi kwa sababu Mto Nile ulikuwa chanzo cha maji cha kutegemewa.

Upungufu wa chakula ulionekana kama onyo au adhabu kutoka kwa Mungu ([Maombolezo 4:9, 11](#); [Amosi 4:6-9](#)). Hii ilikuwa na maana ya kuwakumbusha watu kwamba maisha ni zaidi ya chakula na wanapaswa kuweka imani yao katika nyakati ngumu ([Kumbukumbu la Torati 8:3](#); [Habakuki 3:17-18](#)).

Chakula kikuu ambacho Waisraeli wa zamani walikula waliposafiri na mifugo yao kilikuwa maziwa na bidhaa za maziwa kama jibini. Watu walipokaa mahali pamoja, walilima nafaka na mboga na kupanda bustani pamoja na mashamba ya mizabibu. Wakati mwingine wangelima nafaka kwa msimu, wakavuna, kisha wakahamisha mifugo yao kwenye malisho mengine. Sadaka za kidini na sherehe zilikuwa nyakati za umakini lakini pia za kufurahia karamu. Ushindi uliadhimishwa kwa

karamu na kufurahia chakula kilichochukuliwa kutoka kwenye kambi ya adui aliyeshindwa.

Hakikisho

- Bidhaa za Maziwa
- Mazao ya Nafaka
- Bidhaa za Wanyama
- Wadudu na Bidhaa Zao za Chakula
- Mboga na Viungo vya Chakula
- Matunda, Karanga na Divai

Bidhaa za Maziwa

Maziwa na bidhaa zake yalikuwa muhimu kwa lishe ya Waisraeli (tazama [Waamuzi 4:19](#)). Maziwa ya mbuzi yalikuwa ya kawaida zaidi, lakini pia walitumia maziwa kutoka kwa ngamia, ng'ombe, na kondoo ([Mwanzo 32:15](#); [Kumbukumbu la Torati 32:14](#); [Mithali 27:27](#)).

Maziwa mabichi hayangeweza kuhifadhiwa katika hali ya hewa ya joto ya Palestina, hivyo yalibadilishwa kuwa mtindi, maziwa mgando, na jibini. Maziwa yalikuwa yanamininwa kwenye ngozi za mbuzi, ambapo yangukuwa chungu na kuwa mzito. Hali isiyo safi ya ngozi zilizotumika na harakati wakati wa kusafirishwa ilibadilisha maziwa hayo. Harakati za mfuko (kawaida tumbo la ng'ombe, lenye kimeng'enya rennin, ambacho hutumika katika utengenezaji wa jibini) zilitoa maziwa mgando. Maziwa mgando yanatajwa kama sehemu ya mlo ambao Abrahamu aliandaa kwa wageni wake maalum ([Mwanzo 18:8](#)).

Neno la Kiebrania kwa ajili ya jibini (*chena*) pia limetafsiriwa kama "siagi" ([Ayubu 10:10](#)). Siagi hii ilikuwa na uthabiti sawa na mtindi bila kioevu. Ilipobanwa na kuviringishwa kuwa mipira midogo, ilidumu kwa muda mrefu bila kujali hali ya hewa. Kwa hivyo, jibini hizi zilikuwa za thamani kwa safari ndefu.

Mazao ya Nafaka

Mikate ni chakula kinachotajwa mara nyingi zaidi katika Biblia. Neno hili linarejelea chakula kilichotayarishwa kutokana na nafaka. Katika nyakati za kibiblia, mikate ingeweza kutengenezwa kutoka kwa aina mbalimbali za nafaka. Ngano, shayiri, na spelta zililimwa Misri ([Kutoka 9:31-32](#)).

Tabibu wa Kimisri, Sinuhe, aliandika katikati ya karne ya 20 Kabla ya Kristo (KK) kwamba mkate uliokwa kila siku Palestina na Syria, na pengene

uliandaliwa kwa kila mlo. Mkate huu labda ulikuwa keki bapa iliyotengenezwa kutoka kwa shayiri au aina duni ya ngano kwa sababu hizi ndizo mazao mawili ambayo Sinuhe aliona. Ngano ilikuwa nafaka ya gharama kubwa zaidi. Unga mzuri wa ngano ulikuwa anasa kwa matajiri ([Mwanzo 18:6; Ezra 16:13, 19](#)). Baadaye, ngano ikawa bidhaa ya thamani ya kuuza nje kutoka Tiro kwenda Mediterania.

Shayiri inaweza kulimwa kwenye udongo duni na kuvumilia ukame. Kwa hivyo, ilikuwa zao maarufu la nafaka katika Mashariki ya Karibu ya kale. Shayiri ilivunwa mapema kuliko ngano. Mkate wa shayiri ([Waamuzi 7:13; 2 Wafalme 4:42](#)) na keki za shayiri ([Ezra 4:12](#)) vililiwa na wafanyakazi maskini. Yesu aliongeza mikate mitano ya shayiri ya mvulana na samaki wawili na akawalisha watu elfu tano ([Yohana 6:9-13](#)).

Mbegu nyingine mbili zilipandwa kando ya mashamba na zilitumiwa wakati chakula kilipokuwa haba:

- Mtama: Ni nafaka ndogo inayokua kwenye mashina mafupi yenye urefu wa chini ya mita 0.6 (futi mbili).
- Spelta: ni aina ya ngano

Njia ya kiasili ya kusindika nafaka ilikuwa kuzisugua kati ya mikono ili kutenganisha punje, kama Yesu na wanafunzi wake walivyofanya ([Luka 6:1](#)). Kufanya hivi siku ya sabato (siku ya mapumziko) kulionekana kama kazi na kulikatazwa.

Kukaanga (kuoka nafaka kidogo kwenye sufuria) ilikuwa njia nyingine rahisi ya maandalizi ([Yoshua 5:11; 1 Samweli 17:17](#)). Ilikuwa mlo wa haraka kwa wafanyakazi au wafalme ([Ruthu 2:14; 1 Samweli 25:18; 2 Samweli 17:28](#)). Mahindi yaliyokaangwa yalifaa kwa safari.

Kuoka mkate ilikuwa kazi ngumu. Katika Misri ya kale (karibu 2900 KK), unga ulisagwa kwa kutumia vyungu, vijiko, na mashine rahisi. Ili kutumia mashine hizi, mtu alihitaji kupiga magoti. Matokeo yalikuwa unga mbaya uliojaa vipande vidogo vya maganda.

Maji yaliongezwa kwenye unga, na matokeo yake yalipigwa na kukandwa kuwa donge. Donge hili lingeweza kutengenezwa kuwa mikate, pancakes, au mkate usiotiwa chachu ([Mwanzo 19:3](#)). Mikate bapa ilikuwa ikiokwa juu ya mawe moto kwenye tanuri. Kuongeza chachu kulifanya donge kuwa jepesi zaidi. Chachu ilikuwa kipande cha donge

kilichosalia kutoka kwenye mchanganyiko wa awali ambacho kingechachuka kabla ya kutumiwa. Unga pia ulichanganywa na uji wa dengi ili kuongeza ugavi wa chakula.

Bidhaa za Wanyama

Nyama ilianza kuwa sehemu ya mlo baada ya wakati wa Noa ([Mwanzo 9:3](#)). Hata hivyo, wanyama walikuwa wa thamani, hivyo ni matajiri tu walioweza kumudu kuwala. Wakulima walikuwa na mlo rahisi, wakati matajiri walikuwa nyama, vyakula vya anasa, na bidhaa zilizoagizwa kutoka nje. Nyama ilikuwa anasa ambayo maskini walifurahia mara chache. Isipokuwa ilikuwa ni hafla maalum kama Pasaka au dhabihu ([Kutoka 12:8](#)). Ilikuwa ghali kuchinja mnyama ambaye alitoa chakula kama maziwa, mtindi, na jibini. Hata hivyo, sheria za ukarimu katika Mashariki ya Karibu zilielekeza kwamba mnyama anapaswa kuchinjwa kwa ajili ya mgeni anayeheshimiwa ([2 Samweli 12:2-4](#)).

Kondoo wa nyumbani, mbuzi, na ng'ombe walikuwa chanzo kikuu cha nyama, lakini nyama ya pori ilikuwa maarufu kwa matajiri. Wakati Yakobo alipomdanganya Isaka, alimpa baba yake nyama ya mwana-mbuzi na nyama ya pori ([Mwanzo 27:3, 9, 19](#)). Ng'ombe au ndama walionenepeshwa walihifadhiwa kwa hafla za sherehe ([Mathayo 22:4](#)).

Dhabihu za nyama zilidhibitiwa katika Mambo ya Walawi na Kumbukumbu la Torati. Sheria ilikataza kuchinja mnyama na mtoto wake siku moja ([Mambo ya Walawi 22:28](#)). Pia ilikataza kupika mwana-mbuzi katika maziwa ya mama yake ([Kumbukumbu la Torati 14:21](#)). Sheria ya Mose ilikataza kula damu kwa namna yoyote ile. Damu ya mnyama iliaminika kuwa chanzo cha uhai. Makuhani waliitoa kama dhabihu kwa Mungu ili kufidia dhambi ([Mambo ya Walawi 17:11](#)).

Nguruwe, ngamia, bafe, na sungura wote walichukuliwa kuwa najisi na walikatazwa kuliwa ([Mambo ya Walawi 11:4-8](#)).

Nyama ilipikwa kwa kuchemsha au kupikwa kwa mchuzi. Nyama ingeokwa katika sherehe maalum au ibada za kafara. Nyama pia inaweza kuokwa kwa ajili ya wanachama wa ikulu ya kifalme au wageni maalum wa mfalme.

Watu wengi walifurahia uwindaji, lakini wanyama wa porini walikuwa sehemu ndogo tu ya mlo wao. Wanyama wa porini waliokuwa wakiishi Palestina walijumuisha:

- Sala
- Swala dume
- Mbuzi wa mwituni
- Kulungu ([Kumbukumbu la Torati 14:5](#); [1 Wafalme 4:23](#))
- Kuku wa porini
- Hua wa njiwa
- Hua
- Kware
- Kware ([Mwanzo 15:9](#); [Kutoka 16:13](#))

Bata na bata wa mabwawa walikuwa maarufu nchini Misri. Kuku waliliwa katika kipindi cha Kiajemi ([2 Esdras 1:30](#)). Katika Rumi, mayai na mayai ya kukaanga yalikuwa maarufu. Mayai yaliyotajwa katika Kumbukumbu la Torati huenda ni ya ndege wa porini ([Kumbukumbu la Torati 22:6-7](#); linganisha [Isaya 10:14](#)).

Samaki walikuwa wengi katika Yordani, na uvuvi ulikuwa wa kawaida kwenye mwambao wa Bahari ya Galilaya wakati wa Kristo. Katika nyakati za Kirumi, samaki walipatikana kwa urahisi kutoka pwani ya Mediterania. Hapo awali, upatikanaji wa samaki ulitegemea taifa lililodhibiti pwani. Baada ya kipindi cha uhamisho, Yerusalemu ilipokea samaki kutoka Tiro, na waliuzwa karibu na Lango la Samaki ([Nehemia 3:3](#)). Ni samaki wenye mapezi na magamba tu walioruhusiwa kuliwa ([Mambo ya Walawi 11:9-12](#)).

Katika nyakati za Agano Jipya, sheria hizi kuhusu chakula ziliondolewa. Katika Injili ya Marko, Yesu alikosoia sheria za chakula za Kiyahudi kwa kusema kwamba mawazo maovu, si vyakula fulani, ndiyo vinavyomfanya mtu kuwa najisi ([Marko 7:19](#)). Kadiri Ukristo ulivyoenea, watu bado walikuwa na wasiwasi kuhusu kula nyama iliyotolewa kwa sanamu. Swali hili linajadiliwa katika Wakorintho. Mtume Paulo alieleza kwamba ingawa nyama hiyo ilikuwa inakubalika, hakuna mtu anayepaswa kumkwaza Mkristo mwingine ambaye alikuwa na tatizo nayo.

Wadudu na Bidhaa Zao za Chakula

Watu wa Palestina ya kale walipata asali iliyotengenezwa na nyuki wa porini katika mazingira yao. Ingawa hawakufuga nyuki wenyewe, majirani zao huko Misri walikuwa na

mashamba ambapo walifuga nyuki kwa ajili ya asali.

Sehemu za asali zinatajwa katika [1 Samweli 14:27](#) na [Wimbo Ulio Bora 5:1](#). Asali ya kiowevu inatajwa katika [1 Wafalme 14:3](#). Asali ilipatikana katika mipasuko ya miamba na kwenye miti ([Kumbukumbu la Torati 32:13](#)). Ilitumika kuonja chakula. Ingawa haikuweza kutumika katika dhabihu kwa Bwana ([Mambo ya Walawi 2:11](#)), asali ilikuwa ni kitoweo. Katika karne ya 15 KK, wakati Thutmose III alipokuwa akifanya kampeni huko Siria na Palestina, alirudisha kiasi kikubwa cha asali kama kodi kutoka katika ardhi zake mpya alizoshinda.

Kulikuwa na ulaji wa nzige kutokana na kukata tamaa baada ya kuharibu mazao. Ni miongoni mwa wadudu wachache wanaoruhusiwa kuliwa ([Mambo ya Walawi 11:22](#)). Nzige walikaangwa kwenye unga au asali, au walihifadhiwa kwa kukauka. Yohana Mbatizaji alikula nzige na asali ya mwituni jangwani ([Mathayo 3:4](#); [Marko 1:6](#)). Ingawa nzige wana protini kidogo, wana mafuta na madini mengi.

Mboga na Viungo vya Chakula

Wakati Waisraeli walipokuwa wakizunguka katika nyika ya Sinai, walikosa mboga zenye ladha kutoka Misri. Walisema:

- Matango
- Meloni (inaweza kuwa tikiti maji)
- Vitunguu vya Kichina
- Vitunguu
- Kitunguu saumu ([Hesabu 11:5](#)).

Mboga nyingi kati ya hizi zilikuja kukuzwa baadaye katika Palestina (hasa Gaza). Wakati matango yalipokuzwa kwa mara ya kwanza, yalikuwa bidhaa za anasa na yalilindwa na walinzi waliokuwa wakiishi katika vibanda vilivyoangalia bustani ([Isaya 1:8](#)).

Maharagwe, dengi, na nafaka zilizokaushwa zililetwa kwa Daudi na askari wake huko Mahanaimu ([2 Samweli 17:28](#)). Dengi zililimwa Misri tangu karne ya 13 KK na zilikuwa maarufu Israeli. Supu ya dengi inatajwa katika [Mwanzo 25:34](#).

Wakati wa njaa, maganda ya mti wa karobhu yanguweza kutumika kama chakula. Haya yanatamaniwa na Mwana Mpotevu ([Luka 15:16](#)).

Aina nyingi za mimea ya kijani zinaweza kuliwa na maskini inapohitajika ([Mithali 15:17](#)). Katika hali za dharura, mizizi ya mallow na juniper inaweza kuliwa. Wakati wa Elisha, kundi la manabii huko Gilgali walitengeneza mchuzi wa mboga za mwituni, lakini kwa bahati mbaya waliongeza maboga ya mwituni yenye sumu. Elisha alisaidia kwa kuongeza unga kwenye sufuria ([2 Wafalme 4:38-41](#)). Hakuna rekodi ya mimea gani yenye uchungu ilitumika katika sadaka ya Pasaka ([Kutoka 12:8](#); [Hesabu 9:11](#)), lakini mnanaa na jira pengine zilijumuishwa. Bizari, jira, rue, na mnanaa zilikuwa mimea ya kawaida ya bustani ([Mathayo 23:23](#); [Luka 11:42](#)).

Viungo viliongeza ladha kwenye mlo wa kawaida wa Waisraeli. Chumvi kutoka eneo la Bahari ya Chumvi ilikuwa kiungo muhimu na kihifadhi. Chumvi ilikuwa ya umuhimu mkubwa kiasi kwamba kushiriki chumvi na mtu wakati wa mlo kulimaanisha kufunga agano au mkataba ([Hesabu 18:19](#)). Katika dhabihu, chumvi ilikuwa sehemu ya sadaka za nyama na nafaka kwani iliwakilisha kufungwa kwa agano la Mungu na Israeli ([Mambo ya Walawi 2:13](#); [Ezekieli 43:24](#)).

Mti wa haradali, uliopandwa kwa ajili ya mafuta yake, ulikua kutoka kwenye mbegu ndogo hadi kufikia urefu wa futi 15 (mita 4.5) ([Mathayo 13:31-32](#)). Anisi, korianda, na mdalasini pia zilikuwa za kawaida ([Kutoka 16:31](#); [Hesabu 11:7](#)). Kiungo maarufu zaidi, mbali na chumvi, kilikuwa kitunguu saumu. Siki ilitumika kwa kuongeza ladha na kuhifadhi. Mbegu na mimea mingi ilipatikana katika makaburi ya Wamisri kutoka nasaba ya 18. Ilikuwa kawaida kwa watu kutumia viungo katika ulimwengu wa kale.

Matunda, Njugu, na Divai

Miti ya mizeituni ilikua kwa wingi Palestina na ilikuwa chanzo bora cha chakula na mafuta. Hata kwenye udongo duni, mti mmoja ungeweza kutoa mazao ya kutosha kwa familia kwa mwaka mzima. Baadhi ya mizeituni mibichi ilichachuliwa na kuliwa pamoja na mkate. Hata hivyo, mzeituni ulikuwa muhimu zaidi kama chanzo cha mafuta. Mafuta ya mizeituni yalitumika katika kuoka mkate na keki na pia katika kukaanga vyakula. Mafuta bora ya mizeituni yaliwekwa kwa ajili ya dhabihu.

Mafuta yalitolewa kutoka kwa mizeituni bora kwa kuyaponda na kinu cha mawe na mchi. Wavunaji mara nyingi walikusanya mizeituni kutoka kwenye miti kwa kutumia miti mirefu na vikapu. Mafuta yalitolewa kutoka kwao kwenye chombo, labda kile

kile kilichotumika kwa zabibu ([Mika 6:15](#)), ambayo ilikusanywa wiki nne baadaye.

Kiwanda cha mafuta kilihitaji watu wawili kuzungusha jiwe zito la kusagia. Mafuta yalipodondoka chini, yalikusanywa kwenye chombo cha mawe na kuachwa kutulia na kusafishwa. Mafuta yalipokuwa tayari, yalihifadhiwa kwenye ngozi au mitungi.

Miti ya mtini ilikua katika maeneo yote ya Palestina. Ilihita kazi kidogo na ilitoa mazao mawili au matatu kwa mwaka. Pili, mwishoni mwa majira ya joto, mavuno yalikuwa mengi zaidi. Tini za kwanza za msimu zilikuwa kitoweo kikubwa ([Isaya 28:4](#); [Mika 7:1](#)). Nabii Hosea aliwafananisha Waisraeli na mavuno ya kwanza ya mtini ([Hosea 9:10](#)). Yeremia pia aliwafananisha watu waliohamishwa na tini za kwanza, wakati watu waliobaki nchini walikuwa kama tini mbovu, zinazofaa kwa maangamizi ([Yeremia 24:1-10](#)).

Mtini unaweza kuliwa ukiwa mbichi kutoka kwenye miti, lakini mingine ilitengenezwa kuwa mikate kwa ajili ya kusafiri ([1 Samweli 25:18](#); [30:12](#); [1 Mambo ya Nyakati 12:40](#)). Mtini ulitumika kama dawa ya kuponya majeraha ([2 Wafalme 20:7](#); [Isaya 38:21](#)). Miti ya mikuyu ilizalisha matunda madogo yanayofanana na mtini, ambayo yaliliwa na maskini. Kabla ya kuvunwa, tunda lingekatwa, likifanya liwe na uvimbe na kuiva haraka zaidi. Nabii Amosi alikata tunda la mkuyu kabla ya kuitwa na Mungu ([Amosi 7:14](#)).

Tarehe Mtende pia ilionekana kuwa mikate bapa kwa wasafiri. Biblia hairejelei hili (tazama [Waamuzi 4:5](#); [Zaburi 92:12](#); [Yoeli 1:12](#); [Yohana 12:13](#)).

Tunda lingine maarufu lilikuwa komamanga. Lililiwa lote, au mbegu zake zilifinyangwa kuwa kinywaji. Komamanga lilikuwa mojawapo ya matunda yaliyorejeshwa kutoka Kanaani kwa Mose na wapelelezi wake ([Kutoka 28:33](#)). Pia lilikuwa kinywaji cha kigeni ([Wimbo wa Solomoni 8:2](#)). "Tufaha" lililotajwa katika Maandiko huenda lilikuwa aprikoti au quince ([Mithali 25:11](#); [Wimbo wa Solomoni 2:5](#)). Karanga zilitumika kwa ladha katika upishi. Mlozi na pistachio vilitolewa na Yakobo ili kuwakomboa wanawe ([Mwanzo 43:11](#)).

Zabibu zilikuwa maarufu katika Enzi ya Shaba ya awali. Zabibu zilikuwa:

- Kula kutoka kwenye mzabibu
- Kama zabibu kavu ([Hesabu 6:3; 1 Samweli 25:18](#))
- Imebanwa
- Ilikunywa kama divai mpya
- Kuchachua kuwa pombe

Mnyweshaji katika mahakama za kifalme za zamani alimhudumia mfalme, familia yake, na wageni kwa juisi ya zabibu au divai ([Mwanzo 40:9-13](#)).

Maji ya zabibu yaligeuka kuwa siki wakati divai ilipoharibika. Siki ilitumika kuongeza ladha na kuhifadhi vyakula. Ilipounganishwa na maji, ilitengeneza kinywaji cha kuburudisha kwa wafanyakazi. Jeli ilitengenezwa kwa kuchemsha zabibu hadi zikawa nzito. Sharubati hii ilitumika kama kiongeza tamu.

Divai ilikuwa kinywaji cha kawaida katika nyakati za kale. Iliweza kuchanganywa na maji au kuchanganywa na viungo au asali kutengeneza divai iliyochemshwa ([Wimbo wa Solemani 8:2; Isaya 5:22](#)). Neno la Kiebrania kwa "karamu" au "sherehe" linamaanisha "kunywa" moja kwa moja. Hii inapendekeza kuhusu asili ya sherehe. Ulevi ulikuwa wa kawaida kwenye sherehe au karamu ([Mwanzo 43:34; Waamuzi 9:13; Luka 5:34](#)).

Mvinyo ulitengenezwa kwa njia inayofanana na mafuta ya zeituni. Vikundi vya zabibu vilichukuliwa kutoka kwenye mzabibu na kukandamizwa na wafanyakazi. Juisi ilitiririka kwenye chombo cha chini, ambapo ilichachuka. Mvinyo uliachwa kwa muda ili uchafu uweze kuondolewa. Baada ya wiki sita, mvinyo ulikuwa tayari kwa kunywewa au kuhifadhiwa.

Tazama pia Wanyama; Mkate; Maisha ya Familia na Mahusiano; Chachu; Umuhimu wa Mlo; Mimea; Mkate Usiotiwa Chachu.